

Buvo sustiprinta bokštų sargyba, kareiviai už tvoros kasė griovius. Sklido kalbos, kad jiems skirta dvigubas kiekis šovinių. Bokštuose buvo matyti daugiau nei paprastai karininkų, kurie stebėjo lagerį.⁵¹⁵

Ukrainietis Ivanas Vilkosas pasakoja, kad kalinių karinė grupė planavo naktį užpulti sargybos bokštus. Atimti ginklus iš sargybinių, o paskui padaryti spragas spygliuotos vielos tvoroje. „Provokatorius išdavė planą.“ Kulkosvaidžiai iš bokštų buvo išnešti ir pastatyti maždaug per 30 metrų nuo tvoros, kai kurie – ant gretimų pastatų stogų.⁵¹⁶

Antra vertus, Borisas Kudriavcevas pasakoja, kad streiko komitetas uždraudė atimti iš kareivių ginklus. Pirmąją streiko dieną Bucas taip pat sulaukė įkarščio pagautus kalinius, kurie ketino užimti baumės baraką ir išleisti suimtuosius. Reikėjo saugotis ir nepakišti pareigūnams preteksto įsiveržti į lagerį ir panaudoti jėgą.⁵¹⁷

Valgyklos vadovas kaliniams pasakė, kad maisto produktų užteks bent dviem savaitėms. O Vilkosas prisimena, jog po inventorinio patikrinimo paaiškėjo, kad maisto produktų užteks mėnesiui, kiekvienam skiriant po 400 gramų duonos per dieną.⁵¹⁸ Kepykla, kurioje buvo kepama duona ne tik tam lageriui, toliau dirbo, vadovaujama kalinių.

Rūpintis drausme, tvarka ir veiklos vystymu išrinkta dvylikos vyrų vadovybė, kurią sudarė įvairių tautų atstovai. Porietis prisimena, kad joje buvo ir Einas Priukia. Vis dėlto šaltiniai nemini Priukios, šito nepatvirtina ir tyrinėtojai bei streiko komiteto nariai.

Šiandien Ukrainoje gyvenantis devyniasdešimt trejų metų Josipas Ripetskis sako, kad nei Priukia, nei koks kitas suomis komitetui nepriklausė. Vis dėlto jis priduria, kad komitetas kiekviename barake turėjo padėjėją, kuris rūpinosi ryšių palaikymu. Vėliau tiems, kurie liko gyvi, teko patirti žiaurius tardymus.⁵¹⁹ Tvarka rūpinosi ir barakų sargybiniai bei stebėtojai, kurie derino įvairių tautybių grupių tarpusavio prieštaravimus. Galbūt ir Priukia vykdė panašią užduotį.

Streiko komitetas

Michailas Bula (Mihail Bula) prisimena, kad streiko komitetas buvo įsteigtas jau liepos 20–21 d., o Vilkosas tvirtina, kad tai įvyko liepos 28 d. Vienas informatorius užfiksavo streiko politinį pasirengimą liepos 28 d., kai komitetas suformulavo provokacinį devizą *My za pravitelstvo – protiv partii Berija* („Mes už vyriausybę, prieš Berijos partiją“). Tada buvo agituojama „į negrįžti šachtą iki visiškos pergalės“⁵²⁰.

40-ajame barake, arba „kultūros barake“, vieną popietę susirinko (galimas daiktas, liepos 27-ąją) apie trisdešimt įvairių tautybių vyrų. Atėjo ir Bucas. Pasak Horsto Šiulerio, taip pat vienas estas ir vienas latvis. „Abu kaliniai iš Baltijos šalių daugiausia tylėjo, tik tai linkčiojo galvomis, parodydami, kad pritaria kitiems.“

Krūzmetra prisimena, kad streiko vykdomojoje grupėje buvo lenkų, ukrainiečių, vengrų ir vokiečių. Visi komiteto nariai turėjo būti pasiruošę suėmimui.

Streiko komiteto vadovu tapo Edvardas Bucas. Paauglystėje jis dalyvavo pasipriešinime ir porą metų sėdėjo vokiečių kalėjime. Paskui įsijungė į antikomunistinę kovą. Lagerio saugumo tarnybos kartoteka rodo, kad jis priklausė „teroristų grupei AK“. Kitaip tariant, Armijos Krajovos – Krašto armijos, lenkų ginkluoto pasipriešinimo judėjimui nacių okupacijos metu.

Sovietų Sąjungos Aukščiausioji Taryba buvo pakeitusi Bucą „sunkiausią bausmę“ arba mirties nuosprendį į dvidešimtį metų katorgos ar priverčiamųjų darbų. Bucas puikiai prisitaikė prie lagerio gyvenimo ir užmezgė platų ryšių tinklą. Iš pradžių gudrus vaikas iškilo kaip „kontrabandininkas“, kitaip tariant, nelegaliai į lagerį ir iš jo gabendamas prekes – tabaką ir alkoholį, pelnydamas pinigų bei maisto produktų ir užmezgdamas naudingų ryšių.

Istorija, kad jis kitados dirbo puikaus Vienos viešbučio virtuvėje, padėjo jam tapti virėju viename lageryje, kur, kaip pats sakė, ėmėsi organizuoti pogrindinį pasipriešinimo judėjimą. Sykiu uoliai planavo pabėgimą. 1951 m. Bucas atsižadėjo sąlyginai gero gyvenimo ir pasirūpino, kad jį perkeltų į 29-osios šachtos lagerį, nes manė, kad to lagerio „revoliucinis potencialas“ geresnis.⁵²¹ Iš pradžių ten irgi tapo virėju, ir taip pat ėmėsi „kurmio darbo“.

Bucas pasakojo siekęs 1952 m. žiemą surengti kalinių ginkluotą sukilimą Vorkutoje. Jis turėjo prasidėti per pūgą, 29-osios šachtos lageryje, jo lentpjūvėje, prieš tai nuginklavus sargybą, sušaudžius *stukačius*, nutraukus telefono ir

Streiko vadovas Edvardas Bucas po teismo Vorkutos 62-ajame lageryje. Jam davė specialius drabužius ir kepurę, kad pašaliniai nesuprastų, kokiomis baisiomis sąlygomis gyvena kaliniai.

geležinkelio ryšius. Kaliniai turėjo traukiniu pasiekti Vorkutos miestą. Bucas sva-jojo užgrobti lėktuvą, nuskristi į Špicbergeną ir prašyti Vakarų šalių pagalbos.⁵²²

Kartoteka liudija, kad Bucas šiame lageryje buvo „vad. vietinio komiteto“ pir-mininkas, nuo liepos 26 d. vadovavo „kontrrevoliuciniam sabotazui ir masiniams neramumams“, nepakluso lagerio vadovybei ir skleidė tarp kalinių provokacinius gandus.⁵²³

Savo pavaduotoju Bucas paskyrė kitą lenką – Viktorą Ignatovičių, o lagerio sau-gumo vadovu ir rusų atstovu – leningradietį Valentiną Vinogradovą, buvusį kari-ninką. Vinogradovo motina buvo docentė, dirbo universitete, tėvą – CK pareigū-ną – nužudė rusų valstiečiai. Vinogradovas pasakoja, kad lagerį pradėta saugoti griežčiau jau prasidėjus 7-osios šachtos streikui, o kai prie streiko prisijungė 10-as lageris, kareivių radosi dvigubai daugiau.

Vinogradovas sumanė aplink lagerį pažymėti „tabu zoną“ – saugią teritoriją. Linija ant žemės buvo nubrėžta kalkėmis, visur per šešis metrus nuo tvoros, o prie vartų – maždaug per 30 metrų, kad kaliniai net netyčia neižengtų į teritoriją, kur sargybiniais buvo leidžiama šaudyti.⁵²⁴

Iš saugumo tarnybos kartotekos matyti, kad Vinogradovas gimęs 1935 m., ki-taip tariant, tada buvo tik septyniolikos ar aštuoniolikos metų. Jis buvo nuveikęs tiek daug, kiek pagal amžių negalėjo nuveikti: iš pradžių buvo nuteistas dešimčiai metų už spekuliaciją maisto produktais, o greitai ir dvidešimt penkeriems už tai, kad tarnavo Vokietijos kariuomenėje ir žvalgyboje, ir dar tapo amerikiečių šnipu! 1947 m. jis buvo pabėgęs iš darbo lagerio, o sugautas peiliu sužeidė paieškos gru-pės vadą.

Ignatovičius taip pat buvo jaunas, o jo „nuodėmė“ Sovietų Sąjunga laikė pri-klausymą lenkų Armijai Krajovai.

Trisdešimt trejų metų Josipas Ripetskis buvo mokytojos ir ukrainiečių šventiko sūnus. Ripetskis buvo nuteistas penkiolikai metų už tai, kad priklausė organizaci-jai OUN, „skaitė kontrrevoliucinę nacionalistinę literatūrą“ ir už tai, kad vokiečių fronte dirbo vertėju. Vorkutoje dirbo lagerio medicinos punkte felčeriu.⁵²⁶

Kartą būrelis kalinių rusui A. Poletajevui, kurį žinojo esant aktyvų informa-torių, užnėrė ant kaklo kilpą, bet atskubėjo Bucas ir išgelbėjo *stukačiaus* gyvybę. Šis, kupinas dėkingumo, ašarodamas ir atsiprašinėdamas paliko lagerį. Tas pats Poletajevas po kelių dienų, per saugumo tarnybos apklausas, atskleidė streiko ko-miteto sudėtį, pasakydamas penkiolikos vyrų, „svarbiausių kontrrevoliucinio sa-botažo organizatorių ir vadovų“, pavardes⁵²⁷:

Bucas, Ignatovičius, Ripetskis ir Vinogradovas, rusas juristas Fiodoras Finogenovas, ukrainietis batsiuovys Vasilijus Grigorčukas, ukrainietis mokytojas ir policininkas Vasilis Gukas, lenkas Lechas Kožukovskis (Lech Kożuchowski), ukrainietis Vladimiras Maljušenko, armėnas Akopas Nersesjanas (Akop

Neresjan), latvis Voldemaras Rozenbergas (Voldemārs Rozenbergs), rusas Grigorijus Čerkasovas, ukrainietis Vasilijus Zajacas, Jevgenijus Gauaris (tikriaus-iai Haueris), Kamyšovas (V. Kamašovas). Dviejų pastarųjų tautybės nežinomos.

Liaudies mokyklą išėjęs Bucas nepasitikėjo „inteligencija“, nesidžiaugė viešu streiko komiteto kūrimu. Jis pats troško tapti pagrindinio pasipriešinimo lyderiu ir visuose barakuose turėjo „agentų“, kurie jam viską raportuodavo. Bucas perspė-jo streiko komiteto narius, kad tie vėliau kentės ir gailėsis dėl savo aktyvumo. „Vis dėlto jie norėjo būti didvyriais, veikti ir derėtis dėl visko, kas įmanoma,– rašo jis, – daug tuščių kalbų – nieko verta ir neveiksminga grupė.“ Bucas tvirtina negalėjęs atsisakyti vadovauti komitetui, nes buvo vienbalsiai išrinktas.⁵²⁸

Finogenovas buvo mokėsis teisės ir vokiečių okupuotame Minske, kaip civili-nio teismo narys keliems kalinamiesiems skyręs po 2–5 mėnesius kalėjimo! Jam teismas skyrė dvidešimt penkerių metų bausmę, kuri buvo pakeista į dešimties. Finogenovas pateikė keturis malonės prašymus, bet tuščiai. Grigorčukas, kaip rodo saugumo tarnybos kartoteka, buvo ukrainietiškos UPA organizacijos narys ir dalyvavo apiplėšiant alkoholio gamyklą.⁵²⁹

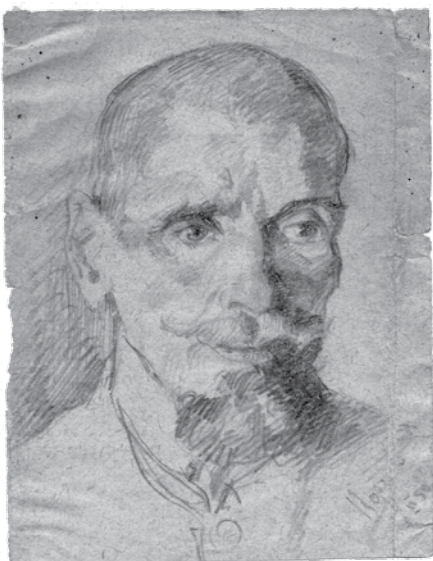
Maljušenko buvo studentas, „nusistatęs prieš sovietų valdžią“ ir „vykdė anti-sovietinę agitaciją“ Ukrainoje. Už tai gavo dvidešimt penkerių metų bausmę. Sunkinanti aplinkybė buvo ta, kad jis, pasak informatorių, kilus karui, ketino per-eiti į priešą arba JAV pusę.⁵³⁰ Zajacas tarnavo Vokietijos policijoje, prisijungė prie OUN organizacijos ir parūpino „banditams“ drabužių bei maisto produktų.

Pasak vieno informatoriaus, komitetui priklausė ir žydas Jevgenijus Goldovskis, kuris „sugalvojo“ politizuoti streiką priešišku Berijai. Pasak informatoriaus, Goldovskis, norėdamas „diskredituoti generolą Maslenikovą“, paskleidė gandą, kad jis žinomas kaip Berijai artimas žmogus.

Bent jau KGB generolas Anatolijus Sudoplatovas prisimena, kad Maslenikovas iš tikrųjų buvo vienas iš artimiausių Berijos padėjėjų. Antra vertus, Maslenikovo nebuvo tarp 1953 m. suimtų penkiasdešimties „Berijos parankinių“⁵³¹.

Beveik visi šie žmonės buvo atvežti į lagerį 1951-aisiais, kaip, beje, ir Priukia. Bent penki iš jų buvo nuteisti dvidešimt penkeriems metams. Kiek žinoma, iš šių penkiolikos jauniausias buvo dvidešimt vienerių metų – Maljušenko (arba Vinogradovas), o vyriausias – keturiasdešimt vienerių – Nersesianas.

Rusas Borisas Kudriavcevas, kuris laikė save kazoku, tvirtino taip pat buvęs la-gerio streiko komiteto narys. Kažkada, suimtas Gestapo, jis pabėgo, įsijungė į pa-sipriešinimo judėjimą, o paskui Vienos sovietų okupacinėje zonoje buvo sučiup-tas, tardomas ir kankinamas sovietų kontržvalgybos SMERŠ. (Galiausiai jis pripa-žino iš piršto laužtą kaltinimą, kad buvo „vlasovininkas“⁵³².) Kudriavcevas, pakliu-vęs į sovietų lagerį, mėgino pabėgti, buvo nuteistas dvidešimt penkeriems metams ir iš Steplago perkeltas į Rečlagą.

1950 m. nežinomo politinio kalinio pieštas kpt. Afanasijaus Kazano portretas. Afanasijus Kazanas – nepriklausomos Lietuvos kariuomenės kapitonas ir ginkluoto antisovietinio pasipriešinimo dalyvis. 1953 m. Vorkutos (Rečlago) sukilimo organizacinio komiteto narys. Žuvo 1953 m. liepos 26 d., malšinant sukilimą. Iš LGGRTC Genocido aukų muziejaus rinkinių.

Bucas labai vertino vieno „inteligencijos“ nario lietuvio, buvusio kapitono Afanasijaus Kazano pagalbą. Kazanas dalyvavo abiejuose pasauliniuose karuose, Antrajame – kaip policijos karininkas, o per streiką ėmėsi „tvarkos“ palaikymo tarp kalinių iš Baltijos šalių. Reikšminga buvo ir Bucos draugo lenko Edmundo Grešaniko (Edmund Greczanik), kuriam kalėti buvo likę vieni metai, veikla tramdant kalinius.⁵³³

Ripetskio sąrašas gerokai skiriasi nuo informatorių, bet atrodo, kad jis prisimena ne visus. Stebina ir tai, kad jo sąrašė nėra Ignatovičiaus. Pasak Ripetskio⁵³⁴ komitetui priklausė jis pats, Bucas ir Grešanikas, kuris buvo jo patikėtinis, vokietis verslininkas Alfredas Grotas, (Alfred Groth), ukrainiečiai Maljušenko, Zajacas ir Fiodoras Volkovas, udmurtas Tambovcevas, Vinogradovas, „kažkoks lietuvis bei keletas kitų“. Kudriavcevas, pasak jo, komitetui nepriklausė, bet per streiką veikė labai aktyviai, kaip ir Kamyšovas. Goldovskio Ripetskis neprisimena.

Taisyklės ir reikalavimų sąrašas

Kudriavcevas pasakoja, kad streiko komitetas uždraudė eiti į darbą visiems, išskyrus tuos, kurie rūpinosi, kad šachtos neužlietų vanduo ir neįvyktų sprogimas. Antra vertus, ateiti į lagerį be komiteto leidimo nebuvo galima niekam – nė vienam karininkui, kareiviui ar civiliui, visiems kaliniams buvo uždrausta šnekėtis su pašaliniais ir atsakinėti į klausimus. Derėtis nutarta tik su Maskvos komisija.⁵³⁵

Kaip buvo sakoma vėliau, įsigaliojo „36 valandų autonomija“.⁵³⁶

Virtuvėje, kepykloje ir maisto produktų sandėlyje pora ar trejetas skirtingų tautybių budėtojų privalėjo stebėti, ar maistas dalijamas po lygiai: kiekvienam turėjo tekti minimumas, t. y. 250 g duonos. Košės norma buvo sumažinta dviem

trečdaliais. Virėjai taip pat negaudavo daugiau nei kiti. Laikinei lagerio ūkio skyriaus viršininkui buvo leidžiama kas antrą dieną atsivežti maisto produktų iš kitur.⁵³⁷

Lagerio parduotuvėje maisto produktus kaliniams parduodavo, bet pinigai buvo atiduodami lagerio viršininkui. Virtuvės atliekomis nupenėtos kiaulės buvo paskerstos. Todėl iš kitų streikuojančių lagerių kiaules iš karto išveždavo.⁵³⁸

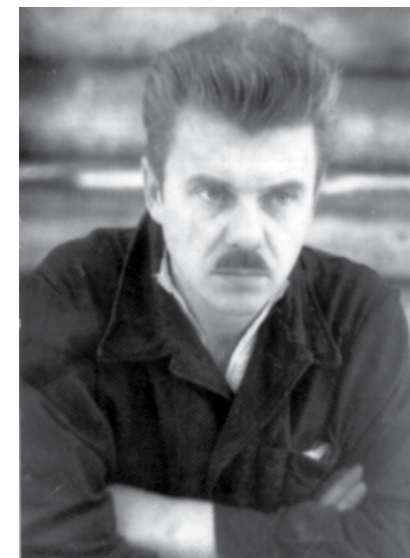
Paprastai kaliniai valgydavo „už talonus“, o porcijas nustatydavo pagal trijų dienų darbo rezultatus. „Tad liepos 26-ąją dar maisto užteko, – pasakoja Ėriksonas. – Jau atrodė, kad gyventi gera. Oras buvo gražus, saulė švietė iki vėlaus vakaro.“

Streiko komiteto pirmasis susirinkimas truko iki paryčių, jo metu buvo suformuluoti reikalavimai lagerio valdybai ir Maskvos atstovams. Be to, buvo surinkta MVD piktnaudžiavimo pavyzdžių. Popieriaus prisiplėšta nuo maišų ir paleista kaliniams per rankas. Antrojo lagerio pavyzdžiu buvo sudarytas šešiolikos punktų dokumentas. Vis dėlto nuspręsta į Maskvą nusiųsti ir savo laišką.⁵³⁹

Minimalūs reikalavimai iš pradžių buvo pateikti MVD lagerio valdybai, kuri greitai atsakė, kad „imperialistų *batrakams* nieko nežada, priešingai – visus bus galima net ir sušaudyti“.⁵⁴⁰

Kaliniai reikalavo: 1) pakviesti vyriausybės komisiją ištirti lagerio vadovybės neteisėtus veiksmus ir savavaldžiavimą, peržiūrėti bylas; 2) neriboti teisės rašyti artimiesiems; 3) nuimti nuo barakų langų grotas, nerakinti durų, išardyti spygliuotos vielos tvorą; 4) nuardyti nuo drabužių numerius; 5) sutramdyti sargybinių savivalę, tris žiauriausius sargybinius perkelti į kitą lagerį; 6) pagerinti maisto tiekimą. Kaliniai paskelbė grįšiantys į darbą su sąlyga, kad streikininkai nebus baudžiami. Su Rečlago vadovybe jie sakė nesiderėsią.⁵⁴¹

Kai kurie buvę kaliniai pasakoja pasisiūlę dirbti Vorkutoje savanoriškai ir net veltui dar dvejus metus, jeigu jiems leis pranešti artimiesiems, kur jie, ir bus pažadėta laisvė.⁵⁴²

Politinis kalinys Stasys Ignatavičius – vienas iš 1953 m. liepos mėn. Ajač Jagos (Rečlago) šachtose prasidėjusio streiko ir sukilimo organizatorių ir vadovų. Nuteistas mirties bausme. Mirties bausmė pakeista į 25 metų lagerio. 1955 m. – visų Vorkutos lagerių streiko organizacinio komiteto pirmininkas. Po streiko numalšinimo išvežtas į Taišetą. Vichorevka, 62-asis lageris, Irkutsko sr. Po katorgos grįžo į Lietuvą. Iš LGGRTC Genocido aukų muziejaus rinkinių.